

РЕФЕРАТ МАЄ ПОВНИЙ ДОСТУП!

План

Вступ

- 1.Предметне поле історії психології та її зв'язок з іншими галузями психологічних знань
- 2.Характеристика основних методологічних принципів історико-психологічних досліджень
- 3.Проблема методів дослідження в історії психології

Висновки

Список використаних джерел

Вступ

Знання історії психології необхідне для розуміння різних теорій і напрямів сучасної психології, тенденцій її розвитку. Тільки виходячи з історичного контексту можна зрозуміти їх сутність, оцінити новизну і усвідомити їх історичний смисл. Вивчення історії психології має освітньо-моральне значення. «Історія більш корисна, вона наповнена мудрістю», — писав італійський філософ-гуманіст XV ст. Лоренцо Валла. Дійсно, саме історія психології ознайомлює нас із життям людей науки, розкриває наповнену драматизмом боротьбу ідей заради істини, викликає різні почуття: від захоплення до розчарування, на що звертають увагу вчені, які працюють в галузі історії психології. Серед них Антоніна Миколаївна Ждан, Михайло Григорович Ярошевський, Володимир Андрійович Роменець та ін.

Отже, історія психології — це особлива галузь знань, що має власний предмет. Предмет історії психології не можна змішувати з предметом самої психології як науки. Наука психологія вивчає факти, механізми і закономірності внутрішнього стану людини, що звичайно називають душевною або психічною.

Люди відрізняються один від одного за характером, здатністю запам'ятовувати і мислити, діяти або мужньо, або боязливо тощо. Такі повсякденні уявлення про розбіжності між людьми складаються у нас з малих років і збагачуються мірою нагромадження життєвого досвіду.

Іноді гарним психологом називають письменника чи суддю, а іноді й просто того, хто краще за інших розбирається в людях, мотивах їхніх вчинків, у їх смаках, перевагах. У цьому випадку психологом називають знавця людських душ (незалежно від того, чи читав він книги з психології, чи навчався спеціальному аналізу причин поведінки), тобто тут ми маємо справу з життєвими уявленнями про психіку.

Однак життєву мудрість варто відрізнити від наукового знання. Саме завдяки набутим знанням люди проникнули в таємниці математики, відкрили закони фізики й хімії, опанували атомом, космосом і комп'ютером. І не випадково наукова психологія стоїть в одному ряду з цими дисциплінами. Вона взаємодіє з ними, але її предмет важчий для розуміння, тому що складніше за людську психіку немає нічого у відомому нам Всесвіті.

1. Предметне поле історії психології та її зв'язок з іншими галузями психологічних знань

Історія науки — особлива галузь знання. Її предмет зовсім інший, ніж предмет тієї науки, розвиток якої вона вивчає.

Варто мати на увазі, що про історію науки можна розглядати з двох позицій. Історія - це те, що реально відбувається в часі і просторі як процес. Він йде своєю чергою незалежно від того, яких поглядів дотримуються ті чи інші індивіди. Це ж стосується й розвитку науки. Як неодмінна складова культури, вона виникає і змінюється незважаючи на те, які думки з приводу цього розвинути висловлюють різні дослідники в різні епохи й у різних країнах.

Що ж до психології, століттями народжувалися і змінювали одне одного уявлення про душу, свідомість, поведінку. Відтворити об'єктивну картину цієї зміни, виявити, від чого вона залежала, і покликана історія психології.

Таким чином, психологія як наука вивчає процеси, форми та закономірності психічної діяльності. Історія психології описує і пояснює, як саме ці факти й закони були відкриті (часом у болісних пошуках істини) людському розуму. Тому, якщо предметом психології є одна реальність, а саме реальність відчуттів і сприймань, пам'яті і волі, емоцій і характеру, то предметом історії психології є інша реальність, а саме - діяльність людей, які вивчають психічний світ.

Визначена послідовність у зміні основних «формацій» наукового мислення (його стилів і структур): кожна «формацій» визначає типову для даної епохи картину психічного життя. Закономірності цієї зміни (перетворення одних категорій і понять в інші) вивчаються історією психології і тільки нею. Звідси - її унікальні задачі:

1. вивчати закономірності розвитку знань про психіку.

2. розкрити взаємозв'язок психології з іншими науками, від яких залежать її досягнення.

3. з'ясувати залежність зародження і сприйняття знань від соціокультурного контексту, від ідеологічних впливів на наукову творчість, тобто від потреб суспільства (бо наука - не ізольована система, вона покликана задовольняти потреби).

4. осмислити роль особистості, її індивідуального шляху в становленні самої науки.

Оскільки історія психології досліджує розвиток як власне наукової загальної психології, детально досліджує розвиток різних психологічних шкіл, напрямків, теорій, течій, аналізує їх значення в історичному розвитку суспільства, наукової думки взагалі, вона не може не охопити проблеми, питання особливості становлення, формування знань в різних галузях психології: педагогічної, вікової, медичної, прикладної тощо. Історія психології тісно пов'язана з розвитком історії педагогіки, медицини, філософії, соціології, культури і мистецтв. Так, наприклад, очевидним є зв'язок історії психології з розвитком педагогіки, адже педагоги своєю діяльністю і дослідженнями зробили великий внесок в психологічне знання (Наприклад, дослідження питання розвитку пізнавальних процесів: пам'яті, уваги, уяви, мислення в формуванні особистості і ін.).

2. Характеристика основних методологічних принципів історико-психологічних досліджень

Історію психології як науку, як своєрідний, цілісний та самостійний спосіб пізнання світу, визначають два його компоненти: предмет і метод. Якщо предмет — це чітко визначений зміст, якість та закономірність, в яких реальність (дійсність) постає перед дослідником, то метод — це шлях — спосіб або засіб осягнення сутності предмета пізнання.

Виникнення нової галузі наукового знання завжди пов'язане зі змістовою диференціацією наукових уявлень людини про світ, виділенням сутнісно нового змісту в існуванні досліджуваної реальності (визначенням предмета) та побудовою засобів пізнання цієї реальності (створенням методу).

Науковий метод історії психології — це змістовий синтез методології, методики та власне прийомів дослідження історії психології, які у своїй єдності зумовлюють побудову об'єктивного, цілісного та завершеного знання про предмет історії психології.

Методологія — це вчення про загальні точки зору, з яких повинен виходити дослідник історії психології, про правила, яких він повинен дотримуватися в дослідженні, та про засоби, якими він має користуватися. Оскільки ці точки зору, правила та засоби не довільні, а визначені однією кінцевою метою — пізнати предмет даної науки таким, яким він є в дійсності, оскільки методологія ґрунтується на своєрідності предмета історії психології та передбачає попереднє пізнання його загальних, формальних властивостей — саме тих властивостей, від яких залежать правила, прийоми та підходи даної науки.

Методологія історії психології постає у двох своїх якісних формах:

По-перше, вона дає уявлення про прийоми або техніки дослідження. Тобто, вона вивчає зовнішні та спеціальні ознаки групи явищ, які потребують особливих зовнішніх прийомів (засобів) їх пізнання. Оскільки історії психології належить до групи суспільних наук, то у суспільних науках «технічна» методологія є вченням про критичне (наукове) спостереження явищ соціального життя людини та взаємодії з цими явищами. До технічної методології історії психології може бути віднесене, наприклад, узагальнене уявлення про збір та перевірку історичних джерел.

По-друге, методологія може пізнавати ті широкі загальні властивості та співвідношення явищ, які відрізняють взагалі одну науку чи групу наук від інших, кожна з них має свою характерну точку зору, свої найвищі поняття (категорії), свої завдання. Так, суспільні науки вивчають явища життя людини, зумовлені її волею та свідомістю, прагненням до конкретних цілей та ідеалів. Це ті моменти, які не мають місця серед суто природних явищ, тому й закономірності існування суспільних явищ сутнісно відрізняються від закономірностей існування явищ природних. Ця методологія є логічна, або філософська.

Філософська методологія є загальною для широкої сукупності явищ (наприклад явищ суспільного життя людини) і потребує систематичного, послідовного та логічного викладу, оскільки обґрунтовується через логічний аналіз загальних формальних властивостей даної предметної сфери. Ця форма методології розкриває загальну своєрідність цілей історії психології — своєрідність, зумовлену загальними властивостями та змістом предмета історії психології.

В науковому дослідженні прийнято називати процедуру або послідовність здійснюваних пізнавальних і перетворюючих дій, операцій та впливів у цілому, які реалізуються в ході дослідження стосовно його предмета й спрямовані на розв'язання завдань дослідження. Як складова наукового методу історії психології методика може розглядатися на декількох рівнях: перший рівень — загальна методика дослідження; другий — методика здійснення конкретного типу наукового дослідження (теоретичного, емпіричного, прикладного та ін.); третій — детально описана послідовність реалізації того чи іншого прийому, засобу, способу дослідження.

Основні методологічні принципи в історії психології:

1. Принцип об'єктивності дослідження. Вирішує проблему співвідношення об'єктивного та суб'єктивного компонентів у науковому пізнанні історії психології, обмежує простір тлумачень змісту предмета досліджень.

Методика та методи дослідження відтворюють об'єктивний процес наукового пізнання предмета історії психології і забезпечують об'єктивність розгортання у процесі пізнавального акту сутності предмета, що пізнається. «Об'єктивність розгортання» сутності досліджуваного явища виявляється у послідовному, системному та якісно завершеному поданні наукового знання про закономірності, характеристики та властивості існування певного явища в історії психології. Результати дослідження не можуть змінити сутність та закономірності існування даного предмета, а отже, об'єктивність існування його не залежить від наукових маніпуляцій з ним.

2. Принцип багатомірного та багаторівневого існування предмета в історії психології зумовлює спорідненість та завершеність наукових тлумачень сутності предмета дослідження. Визначення сутності предмета можуть стосуватися різних рівнів його існування, однак усі вони перебуватимуть у певній ієрархії, залежно від змістової ієрархії самих рівнів існування даного явища.

Пізнавальний процес сутності предмета може здійснюватися як послідовне досягнення кожного з можливих рівнів його існування, одного з них або окремої їх сукупності. Відповідно кожному з досліджуваних рівнів будується пояснювальна модель сутності предмета, обираються методи дослідження, аналізу та тлумачення. Однак загальне

визначення предмета дається з урахуванням усіх можливих тлумачень його сутності. Тим самим процес дослідження постає як багатомірне та багаторівневе явище, в якому пізнавальні та перетворюючі дії здійснюються в різних змістових площинах та шарах, об'єднаних між собою «вектором сутності» досліджуваного явища.

3. Принцип дослідження явищ історії психології у їхньому розвитку, або принцип розвитку, ґрунтується на розумінні природи індивідуального світу

Явище історії психології розглядається в кожний окремий момент його існування як таке, що поєднує в собі елементи минулого, теперішнього та майбутнього. Змістовий простір існування явища історії психології формується відповідно до закономірностей розгортання сутності даного явища як самостійного сутнісного. Тому часові характеристики цього процесу є сутнісними у його дослідженні, а зміни, розвиток, прогресивна або регресивна реконструкція змістового простору можуть виступати ознаками процесу, що відбувається.

4. Принцип єдності історичного та логічного в історії психології. Становлення людського знання має дві сторони — логічне та історичне. Логічне спирається на історичну базу пізнання, є узагальнення його здобутків у певній системі з її структурною цілісністю. Система знань не витримує тиску з боку змістовного багатства фактів, стає для них номінальною формою, логічне переходить в історичне. Логічне є лише відображенням живої історії думки, але разом з тим — відображенням активним.

Як результат історії науки виступає сучасна її логіка. Розвиток науки починається з простого, в найбільш загального, абстрактного, з наочно-споглядального— найбільш доступного в звичайному досвіді. Логічність викладу системи психології має аналогічний початок. Завершується логіка науки поняттями найбільш конкретними, які збагачуються змістом понять минулих етапів пізнання.

Історичне та логічне виступають сторонами, моментами живого тіла науки. Логічне, розкриваючи свою суперечність, долаючи її, став історичним. Оскільки історичне завершується, підсумовується в певній системі, воно стає логічним. Суперечність системи, її логіки приводить до необхідності розгортання історичного процесу пізнання в даній науці.

Кожна система як єдність історичного і логічного розкриває повноту і драматичність свого буття. Вона вплітається в сукупність ідеологічних зв'язків даного часу, набуває свого неповторного виразу, так що її логіка, як кістяк, обростає м'язовою тканиною епохи. Система психології як історичне відображає епоху її культуру в цілому — науку, мистецтво, художню літературу, техніку, промисловість, політику тощо. Вони допомагають розкрити в системі психології такі структурні та змістовні тонкощі, які в рамках тільки даної системи розкритими бути не можуть.

5 . Принцип пізнання історії психології у формі спіралі. Наукове пізнання не становить прямолінійної висхідної траєкторії. Воно схоже на сукупність кіл, які перетворюються її єдину спіральну лінію. Повернення до вихідної точки є разом з тим підняття інтерпретації на більш високий рівень. Історія психологічної думки має таку ж спіралеподібну траєкторію. Складають її вузлові пункти переходу малих кіл одне в одне.

Рух як пояснювальний психологічний принцип мав місце у зовсім відмінні культурні епохи, зв'язані з іменами Демокріта і стародавніх натурфілософів, Ламетрі, Спенсера та інших. Асоціативний принцип виступає в працях Гертлі, Прістлі, Бена, Троїцького, Еббінгауза. Рефлекторний принцип висували Декарт, Сеченов, Павлов, Бехтерев. Якщо Гертлі і Прістлі розглядали дію асоціації у зв'язку з фізичною теорією вібрацій Ньютона (перебуваючи в стані вібрації, окремі пункти мозку пов'язуються між собою), то в ХХ столітті переважають спроби тлумачити закони асоціацій у зв'язку з фізіологічним рефлекторним ученням про тимчасовий зв'язок. Новий підхід до принципу пояснення, який вже був в історії психології, не є тавтологічним, а модифікується з урахуванням загальнонаукового рівня епохи, досягнень наук, які перебувають на передньому краї людського пізнання.

6. Принцип боротьби матеріалізму та ідеалізму в історії психології. Розвиток психології, у зв'язку з соціальними та гносеологічними коренями її, незмінно пов'язується з боротьбою матеріалізму та ідеалізму. В дофілософському періоді такої боротьби ще не існувало, тому що тільки філософія вперше чітко протиставляє або принципово поєднує тіло і душу, матерію і дух, мозок і свідомість і т. п. Психологія показує типові взірці такої боротьби, представленій спершу на етапі категоріально-філософської психології, а далі — в сфері психології наукової — у спробах базуватись на філософських системах або у здійсненні виходу з проблематики суто психологічної у філософську. Цю боротьбу слід розуміти не як зовнішню сутичку протилежних точок зору, а як вираз гострої суперечності на важкому шляху людського пізнання. Платон виступає проти Демокріта, Лейбніц проти Локка, Сеченов проти Кавеліна, радянські психологи проти метафізики та ідеалізму в сучасній зарубіжній психології.

3. Проблема методів дослідження в історії психології

Поняття «метод» використовувалося в стародавньому світі як синонім «учіння». Сьогодні у філософській літературі метод у широкому розумінні розглядається як форма практичного та теоретичного освоєння дійсності, що виходить із закономірностей досліджуваного об'єкта. Метод історії психології, таким чином, являє собою систему пізнавальних та перетворюючих засобів, прийомів, принципів та підходів, які може застосовувати історія психології для пізнання свого предмета.

Функціональна диференціація методів дослідження в історії психології відбувається за ознакою змісту пізнавальних та перетворюючих дій, які реалізуються дослідником під час дослідження. Виділяють їх таким чином:

1) методи теоретичного дослідження;

2) методи емпіричного дослідження предмета;

3) методи аналізу, тлумачення та інтерпретації теоретичних та емпіричних даних дослідження

Досить часто в реальному дослідженні використовуються методи, техніки та прийоми, які у своїй процедурі поєднують елементи теоретизації, емпіричного пізнання та аналізу одержаних даних. Такі синтезовані методи спрощують методіку дослідження та роблять процес дослідження більш компактним та більш інформативним. Тому представлена функціональна диференціація методів психологічного дослідження є досить умовною.

Методи теоретичного дослідження, або методи теоретизації, забезпечують реалізацію теоретичних пізнавальних дій вченого щодо предмета свого дослідження. Вони дають можливість узагальнити попередній досвід явищ і подій в історії психології. Теоретичне дослідження має не тільки забезпечити більш-менш повне з'ясування сутності

досліджуваного явища, а й виявити основні закономірності його існування, взаємодії з іншими явищами, рушійні сили розвитку. В результаті використання методів теоретизації явищ вдається побудувати теоретичну модель предмета дослідження, а на її основі — передбачити та змістовно визначити емпіричний цикл пізнавальних взаємодій з сутністю досліджуваного явища.

Методи емпіричного дослідження забезпечують дослідницьку взаємодію дослідника з реальними, дійсними проявами сутності предмета дослідження, визначення її змістових характеристик та ознак у багатоманітності емпіричних свідчень. Система методів емпіричного дослідження відтворює можливі рівні проявів психологічного змісту явищ світу, обумовлює ситуативні компоненти можливих досліджень, їх методичну організацію. В результаті емпіричного дослідження вдається підтвердити або відкинути деякі гіпотетичні уявлення про предмет дослідження, побудувати «емпіричну картину» його існування, а отже, й відкрити для історії психології зміст взаємовідносин досліджуваного явища зі світом та побудувати прогностичну модель реальних, практичних перетворень даного явища.

Методи аналізу, інтерпретації та тлумачення даних теоретичного та емпіричного дослідження дають змогу науково обґрунтувати об'єктивність проведеного дослідження, диференціювати змістовні прояви сутності предмета дослідження за їхніми типологічними характеристиками. Кожному конкретному дослідженню, має відповідати своєрідна аналітична модель, яка, безумовно, відтворює загальні закономірності аналізу, інтерпретації та тлумачення теоретичних та емпіричних даних, але обов'язково виявляє сутнісні характеристики предмета дослідження, його якісну неповторність. У результаті застосування аналітичної моделі дослідження стає можливим прогностичний аналіз дослідження в цілому та перетворюючих дій дослідника щодо предмета дослідження. Змістове відтворення внутрішніх та зовнішніх зв'язків існування предмета дослідження, закономірностей його розвитку та дійсних виявів сутності дає можливість сформулювати «наукове бачення» змісту даного явища і історії психології.

Більш детально можна зупинитися на найбільш поширених методах дослідження в історії психології: вивчення літературно-історичних джерел, бібліографічний метод.

У практиці історико-психологічного дослідження широко застосовується метод вивчення літературно-історичних джерел. Як засіб наукового пізнання він поєднує в собі цикл дослідницьких та аналітичних процедур, спрямованих на розпізнавання, формалізацію, тлумачення та прогноз особистісно орієнтованих характеристик або психологічних ознак історичних етапів, періодів, епох в літературно-історичних джерелах: авторських

текстах, мемуарній літературі, документальних свідченнях тощо.

Предметом дослідницьких процедур методу є текст, який сприймається дослідником як самостійне багатомірне та багатозмістовне явище, здатне вміщувати та виявляти: а) простір індивідуального й професійного буття автора через зміст обраних проблем індивідуального пізнання та перетворення змістових тлумачень цих проблем; б) рух змістового та функціонального досвіду автора протягом індивідуальної історії його життя через формальну та змістову динаміку пізнавальних дій автора щодо предмета своєї активності, через цілісність і завершеність перетворюючих впливів на реальність та дійсність предмета, що пізнається; в) час культурно-історичного буття автора, освоєний ним на шляху поєднання свого індивідуального буття з культурно-історичним процесом як таким кризь продукти свого пізнавального та перетворюючого діяння.

Методи тлумачення літературно-історичних джерел завжди синтезовані за змістом, оскільки поєднують в собі елементи культурологічного, психологічного, лінгвістичного, естетичного й іншого трактування та пізнання явищ світу в цілому, текстів (синтезованих за змістом явищ) — зокрема. Виділяють тексти авторські та тексти-свідчення. Відповідно використовуються ті чи інші засоби тлумачення.

В історико-психологічному дослідженні можна виділити декілька підходів у тлумаченні текстів: 1) порівняльно-описовий; 2) історико-документальний; 3) онтологічно орієнтований та ін. Кожний з них має свій дослідницький потенціал і здатний розкрити предмет дослідження відповідно до цього потенціалу.

Змістовним результатом застосування порівняльно-описового підходу є констатація фактів через «порівняння», «перенесення» та «пояснення» (використаних засобів тлумачення) конкретних історико-психологічних даних. Історико-документальний підхід дає можливість диференціювати прямі та додаткові свідчення в тексті; оцінити складові тексту за шкалою «сучасне — минуле»; побудувати так звану «модель народження знання», яка являє собою синтез отриманих даних у процесі дослідження та структурне поєднання формально-логічних і структурних компонентів відносин взаємопроникнення двох учасників творчого процесу — особистості-творця й історичної епохи, її культурно-історичних характеристик. Онтологічно-орієнтований підхід, застосовуючи екзистенціальні, феноменологічні, засоби інтуїтивізму, філософської критики та інші засоби тлумачення текстів, дає можливість: дослідити глибинний процес взаємопроникнення індивідуальної сутності автора, історичного періоду його творчості та твору; визначити й оцінити культурно-історичний потенціал автора як виразника наукових, або культурних, або духовних та інших ідей своєї епохи; виявити складові

професійної та духовної обдарованості особистості автора; простежити процес становлення його таланту в часі особистого життя та в часі історії. Процес вивчення літературно-історичних джерел організовується з привнесенням в його процедуру професійних та пізнавальних орієнтацій дослідника, забезпечується системою прямих (аналізу, тлумачення) та допоміжних засобів і прийомів (моделювання, типологізація, аналіз продуктів діяльності тощо).

Висновки

Отже підсумовуючи описане в даній роботі можна зробити висновки:

1. Історія психології — це особлива галузь знань, що має власний предмет - діяльність людей, які вивчають психічний світ. Предмет історії психології не можна змішувати з предметом самої психології як науки.
2. Історико-психологічні дослідження ґрунтуються на основі таких методологічних принципів: об'єктивності дослідження, багатомірного та багаторівневого існування предмета, дослідження явищ історії психології у їхньому розвитку, єдності історичного та логічного, пізнання у формі спіралі, боротьби матеріалізму та ідеалізму. В даній роботі було охарактеризовано кожен з наведених принципів.
3. В історії психології використовують такі методи дослідження: теоретичні, емпіричні та методи аналізу, інтерпретації та тлумачення. Найчастіше дослідники звертаються до методу вивчення літературно-історичних джерел, який більш детально описаний в даній роботі.

Список використаних джерел

1. Исторический путь психологии: Прошлое, настоящее, будущее. - М., 1992. - 345 с.
2. Краткий курс истории психологии: Учеб. пособие. ~ М.: Международная педагогическая академия, 1995. - 144 с.
3. Основи психології: Підручник/ За заг. ред. О.В.Киричука. - К, 1995. -632 с.
4. Психология: Словарь / Под общ. ред. А.В.Петровского, М.Г. Ярошевского. - 2-е изд., испр. и доп. - М.: Политиздат, 1990. - 494 с.
5. Ярошевский М.Г. История психологи. - 2-е изд. - М.: Мысль, 1976. - 463 с.
6. Ярошевский М.Г., Петровский А.В. История и теория психологии. - Ростов-на-Дону: Феникс, 1996. - Т. 1. - 394 с.